

BOSNA I HERCEGOVINA

MINISTARSTVO CIVILNIH POSLOVA

**Informacija o implementaciji Prioriteta za razvoj visokog
obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016 – 2026 godine,
za 2021. godinu**

Decembar, 2021. godine

UVOD

Prema Programu rada Vijeća ministara Bosne i Hercegovine za 2021. godinu, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Ministarstvo civilnih poslova) ima obavezu da informiše Vijeće ministara Bosne i Hercegovine o implementaciji Prioriteta za razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016. – 2026.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 50. sjednici, održanoj 30.03. 2016. godine, je donijelo Odluku o usvajanju Prioriteta za razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016-2026 („Službeni glasnik BiH“, broj: 35/16).

Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja predstavljaju glavne mjere i aktivnosti koje se trebaju provesti u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: BiH) kako bi se s jedne strane osnažio razvoj visokog obrazovanja, a s druge strane ostvarila njegova puna uključenost u Evropski prostor visokog obrazovanja. Prioriteti za razvoj visokog obrazovanja su grupisani u sedam ključnih područja: dobro upravljanje i menadžment; resursi; povezanost tržišta rada i visokog obrazovanja; standardi kvalifikacija; studentsko iskustvo; internacionalizacija i statistika. Realizacija utvrđenih Prioriteta za razvoj visokog obrazovanja doprinijet će daljem usklađivanju visokog obrazovanja u BiH sa politikama, ciljevima i prioritetima Evropskog prostora visokog obrazovanja.

U cilju izrade predmetne informacije podaci o implementaciji Prioriteta za razvoj visokog obrazovanja u BiH, te o uticaju pandemije COVID-19 na organizaciju i kvalitet visokog obrazovanja, a samim tim i na implementaciju predmetnog dokumenta tokom posljednjih godinu dana, zatraženi su od svih nadležnih obrazovnih vlasti u BiH, Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH, Centra za informisanje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja, Agencije za visoko obrazovanje Republike Srpske, Agencije za statistiku BiH, entitetskih zavoda za statistiku, te Rektorske konferencije BiH/Rektorskog zbora BiH (u daljem tekstu: Rektorska konferencija BiH), kao učesnika u implementaciji utvrđenih prioriteta.

Napominjemo da nakon inicijalnog akta od 10.09.2021. godine, te urgencije, od 03.11. 2021. godine, potraživane podatke nisu dostavile sljedeće institucije: Ministarstvo za naučnotehnoški razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo Republike Srpske, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, Ministarstvo obrazovanja, nauke, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona i Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo.

Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, osim što je istaklo da na području ovog kantona djeluje samo Sveučilišni centar Posavina - dislocirana nastava Sveučilišta Mostar, nije dostavilo informacije o aktivnostima poduzetim na implementaciji predmetnog strateškog dokumenta.

Iz Ministarstva za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, e-mailom od 06.11.2021. godine, informisali su Ministarstvo civilnih poslova da ovo ministarstvo nije u mogućnosti dostaviti podatke koje se odnose na implementaciji prioriteta za razvoj visokog obrazovanja, kao ni podatke o uticaju pandemije COVID-19 na organizaciju i kvalitet visokog obrazovanja na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, a samim tim i na implementaciju predmetnog dokumenta.

Iz razloga nepostojanja visokoškolskih ustanova na području Kantona 10, Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa ne raspolaže podacima o implementaciji utvrđenih prioriteta za razvoj

visokog obrazovanja, kao ni podacima o uticaju pandemije COVID-19 na organizaciju i kvalitet visokog obrazovanja na Sveučilištu u Mostaru, čiji su suosnivač.

Agencija za visoko obrazovanje Republike Srpske u svom odgovoru se osvrnula isključivo na analizu kvaliteta nastave na daljinu na visokoškolskim ustanovama u Republici Srpskoj u toku trajanja vanrednih okolnosti izazvanih pandemijom COVID-19, bez osvrta na implementaciju Prioriteta za razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016. – 2026.

Posredstvom Odjeljenja za obrazovanje Brčko Distrikta BiH dostavljene su informacije o implementaciji Prioriteta za razvoj visokog obrazovanja u BiH od strane: Evropskog univerziteta u Brčko Distriktu BiH, Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Odjeljenje Univerziteta PIM u Brčko Distriktu BiH, Ekonomskog fakulteta Brčko organizacione jedinice Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Internacionalnog univerziteta Brčko Distrikta BiH, Visoke škole računarstva i poslovnih komunikacija eMPIRIKA u Brčko Distriktu BiH, Filozofskog fakulteta – dislocirani studij Odnosi s javnošću Sveučilišta u Mostaru. Imajući u vidu da Odjeljenje za obrazovanje Brčko Distrikta BiH nije dostavilo informaciju o provođenju predmetnog strateškog dokumenta na području Brčko Distrikta BiH, pojedinačne informacije visokoškolskih ustanova, odnosno njihovih organizacionih jedinica nisu inkorporirane u predmetnu informaciju.

U nastavku se navodi pregled poduzetih aktivnosti i ostvarenih rezultata na imlementaciji prioriteta grupisanih u sedam ključnih područja: Dobro upravljanje i menadžment; Resursi; Povezanost tržišta rada i visokog obrazovanja; Standardi kvalifikacija; Studentsko iskustvo; Internacionalizacija i Statistika.

PRIORITET 1: Dobro upravljanje i menadžment

Prioritet obuhvata sljedeće oblasti: Okvir politika (strateški i zakonodavni okviri); Dobro upravljanje i zakonodavstvo; Osiguranje kvaliteta i Naučno-istraživački rad:

P.1.1. Okvir politika (strateški i zakonodavni okviri)

Kroz aktivan i kreativan dijalog utvrditi i usaglasiti prioritetna područja, te isplanirati potrebne aktivnosti, njihov redoslijed i aktere (uključujući akademsku zajednicu i studente, i obezbijediti odgovarajuće konsultacije sa socijalnim partnerima, poslodavcima i širom javnosti) koji se moraju uključiti u visoko obrazovanje kroz zajedničku aktivnost, prva je prioritetna mjera.

Aktivan i kreativan dijalog između javnih visokoškolskih ustanova (u daljem tekstu: VŠU) u BiH, predviđen u okviru mjere **P1.1.1.**, odvija se kroz rad Rektorske konferencije BiH koja, kao savjetodavno tijelo, donesene prijedloge i sugestije upućuje dalje na razmatranje nadležnim institucijama. S obzirom da ingerencije u oblasti obrazovanja imaju vlade entiteta Republika Srpska (daljem tekstu: RS) i kantona u Federaciji BiH konsultacije sa studentima, poslodavcima, socijalnim partnerima vrše se na entitetskom/ kantonalnom nivou i to uglavnom prilikom kreiranja novih zakonskih rješenja. Uključenost poslovne zajednice u proces visokog obrazovanja, kao i saradnja poslovne zajednice i VŠU u smislu obostrane razmjene postojećih resursa, nije dovoljno razvijena, mada ima primjera dobre prakse.

U kontekstu ciljeva koje VŠU trebaju realizovati, definisanih indikatora postignuća i aktera za narednih 10 godina (**P1.1.2.**), jedan od primarnih ciljeva je institucionalna integracija koja podrazumijeva integrisane sve vitalne univerzitetske funkcije putem dokumentacije, informatizacije, realne praktičnosti i funkcionalne ostvarivosti, koja bi rezultirala integrisanom dokumentacijom, sprovedenom integrisanom informatizacijom, integrisanim brojem studenata, integrisanim katedrama, izdavaštvom i web domenama. Sticanje Evropske povelje i kodeksa za

istraživače je također jedan od primarnih ciljeva kojeg bi trebale ispuniti sve javne VŠU u BiH, što su do sada postigli: Univerzitet u Banjoj Luci, Univerzitet u Istočnom Sarajevu i Univerzitet u Sarajevu. Usvajanje principa Evropske povelje i kodeksa za istraživače rezultira unapređenim sektorom istraživanja i umjetnosti vrednovanim od strane Evropske komisije u vidu indeksa *HR excellence research*. Drugi bitni ciljevi su održivost studijskih programa, unapređenje resursa, organizacioni rast, saradnja sa okruženjem, internacionalizacija i dualno obrazovanje, viđenje je Rektorske konferencije BiH.

Uvođenje i unapređenje istraživanja za praćenje sektora, razvoj strategija visokog obrazovanja u BiH na osnovu politika Evropskog prostora visokog obrazovanja – EHEA (**P1.1.3.**), kao što su internacionalizacija, uključenost studenata i studentsko iskustvo, potrebe tržišta rada, su izazovi za sve aktere visokog obrazovanja. Svi javni univerziteti u okviru redovnih aktivnosti izrađuju godišnje samoevaluacione izvještaje koji obuhvataju sektor nastave (studijskih programa, broja studenata), sektor nauke, sektor međunarodne saradnje, ljudskih, materijalnih i bibliotečkih resursa. Obavezu izrade i usvajanja ovih izvještaja imaju i fakulteti/ akademije. Pored navedenih izvještaja, javni univerziteti u skladu sa svojim potrebama, provode i druga istraživanja kao što su zadovoljstvo studenata uslovima studiranja i nastavnim procesom, zadovoljstvo poslodavaca diplomiranim studentima, analize zapošljivosti studenata itd. Svi navedeni dokumenti služe kao osnov za strateško planiranje i kreiranje novih politika na institucionalnom nivou. Na sektorskom nivou kreiranje politika vrši se na osnovu podataka koje nadležnim institucijama (na nivou BiH, RS, kantona) dostavljaju univerziteti. Sistemsko prikupljanje podataka još uvijek nije uspostavljeno.

Strategije razvoja visokog obrazovanja redovno se izrađuju na entitetskom/ kantonalnom nivou gdje su kao ciljevi politika navedeni internacionalizacija, uključenost studenata, studentsko iskustvo, kao i potrebe tržište rada. Sve javne visokoškolske ustanove imaju razvijene i javno objavljene strategije razvoja sa akcionim planovima u koje su ugrađeni pobrojani ciljevi politike EHEA. Ono što je potrebno je da se postojeće strategije implementiraju kroz jasno zacrtane ciljeve uz precizan vremenski okvir i zadužene osobe. Strategija treba da bude ključan dokument koji VŠU prati u toku svog razvoja.

Vlada Federacije BiH je, na prijedlog Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, usvojila dva strateška dokumenta: „Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine“ i „Program mjera za prevenciju korupcije u visokom obrazovanju u Federaciji BiH“. Dokumentom „Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine“ obuhvaćene su teme povezane sa Prioritetima za razvoj visokog obrazovanja u BiH od P1.1. do P1.4. Navedena dva dokumenta ne obavezuju kantonalna ministarstva na primjenu, međutim prilikom ocjenjivanja projekata prijavljenih na javni poziv Ministarstva, jedan od bitnih kriterija je usklađenost ciljeva projekata s ciljevima navedenim u Strateškim pravcima razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine.

Skupština Zeničko-dobojskog kantona je 09.02.2021. godine, usvojila Strategiju razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2021.-2027. godina, usklađenu sa odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upavljanju razvojem u Federaciji BiH, kao i sa ciklusom planiranja Evropske unije.

Shodno mjeri **P1.1.4.** sve javne VŠU su uspostavile svoje strategije razvoja i uskladile sve svoje institucionalne akte u skladu sa politikama entiteta/ kantona kojima pripadaju. Javne VŠU međusobno saraduju na različitim razvojnim projektima visokog obrazovanja, a koji su u skladu sa osnovnim ciljevima Bolonjskog procesa, kao i kroz rad savjetodavnog tijela Rektorske konferencije BiH. Na ovaj način javne VŠU jačaju međusobno povjerenje, usklađuju normativnu regulativu i nastoje učiniti visokoobrazovni prostor BiH ujednačenim. Nadležne institucije u vidu ministarstava se sastaju minimalno jednom godišnje s ciljem harmonizacije važeće legislative

koja treba biti u skladu sa Bolonjskim ciljevima Evropskog prostora visokog obrazovanja. U narednom periodu potrebno je intenzivirati saradnju nadležnih ministarstava i VŠU uključivanjem u zajednička tijela na izradi dokumenata koji se tiču politika i ciljeva visokog obrazovanja, mišljenja su u Rektorskoj konferenciji BiH.

Adekvatan finansijski okvir je ključ uspjeha i razvoja svakog sektora, pa tako i sektora visokog obrazovanja, a VŠU trebaju težiti uspostavljanju ravnoteže između autonomije i kapaciteta VŠU da upravljaju i planiraju svoje aktivnosti i njihove odgovornosti za efikasno korištenje finansijskih sredstava i ostvarivanja strateških ciljeva (**P1.1.5.**).

Javne VŠU su finansijski zavisne od svojih osnivača vlada entiteta/ kantona. Vlade entiteta/ kantona u većini finansiraju investicije i plate zaposlenih na univerzitetima (nastavnika, saradnika, istraživača, administracije). S druge strane, javne VŠU su obavezne trošiti dobijena finansijska sredstva u skladu sa predviđenim načinom finansijskog poslovanja entiteta/kantona opravdavajući uložena sredstva u visoko obrazovanje. Samim tim realizacija zacrtanih strateških ciljeva zavisi od raspoloživih finansijskih sredstava. Javni univerziteti generišu određen iznos vlastitih prihoda koji im u određenoj mjeri omogućavaju da nadoknade manjak finansijskih sredstava potrebnih za ulaganje u istraživanje i razvoj (0,02% BDP-a). Još uvijek je procenat budžeta koji se ostvaruje iz vlastitih prihoda na većini univerziteta nedovoljan i to bi se moralo povećati u narednom periodu sa ciljem povećanja finansijske autonomije univerziteta. U tom smislu potrebno je inicirati donošenje zakona o naučno-istraživačkom radu (gdje do sada nije donesen) radi osiguranja finansijskih sredstava za istraživanje.

S obzirom da su javni univerziteti finansirani od strane entitetskih/ kantonalnih vlasti ovaj segment unaprijeđen je uvođenjem jedinstvenog informacionog sistema za vršenje novčanih transakcija za sve korisnike javnih, odnosno budžetskih sredstava, integracijom univerziteta, a potom i pratećim legislativama iz oblasti interne revizije i javnih nabavki. Sredstva koja javni univerziteti dobijaju od strane entiteta/ kantona pokrivaju uglavnom tekuće troškove koji se odnose na plate zaposlenih i redovne izdatke neophodne za nesmetano funkcionisanje javnih VŠU. Kada je riječ o ulaganjima u oblasti visokog obrazovanja one se svode na investicije ili kreditna zaduženja osnivača (vlada kantona/ entiteta). Potrebno je da VŠU vlastitim resursima (prije svega pružanjem konsultantskih usluga privrednicima, pružanja usluga lokalnim zajednicima, jačanjem međunarodnih projektnih aktivnosti i sl.) kreiraju nove prihode koje će kasnije koristiti za implementaciju strateški zacrtanih planova.

Sve javne VŠU opredijeljene su za provođenje Bolonjskog procesa u BiH, a to nastojanje prate i entitetske/ kantonalne vlasti, kao i vlasti na nivou BiH, shodno mjeri **P.1.1.6.** Predstavnici BiH, entiteta i kantona redovno su učestvovali na ministarskim konferencijama gdje se raspravljalo o provođenju Bolonjskog procesa. Kako se navodi u informaciji Rektorske konferencije BiH, ono što zabrinjava jeste uplitanje političkih interesa u oblast visokog obrazovanja koja je dovela do blokade procesa akreditacije VŠU iz Republike Srpske i usporavanja procesa akreditacije nekih VŠU iz pojedinih kantona u Federaciji BiH. Problemi institucionalne akreditacije su prevaziđeni, dok se postepeno rješavaju sve nedoumice u postupku akreditacije studijskih programa u BiH.

P1.2. Dobro upravljanje i zakonodavstvo

Prema planiranim aktivnostima u okviru mjere **P1.2.1.** potrebno je osigurati da se razvoj visokog obrazovanja odvija na transparentan, kooperativan i kreativan način na svim nivoima vlasti, te unaprijediti širenje informacija o visokom obrazovanju putem medija. Saradnja javnih univerziteta kroz Rektorsku konferenciju BiH i saradnja resornih ministarstava posredstvom institucija BiH (Ministarstva civilnih poslova BiH i agencija za visoko obrazovanje) garantuju razvoj visokog obrazovanja na svim nivoima. Univerziteti su posvećeni politici redovnog informisanja javnosti o njihovim aktivnostima. Intenzivniji odnos sa medijima i promocija

pozitivnih primjera je imperativ svih univerziteta, jer preveliko davanje pažnje negativnim dešavanjima, prema mišljenju Rektorske konferencije, doprinosi stvaranju krive slike o stvarnom stanju u oblasti visokog obrazovanja u BiH.

Poseban impuls razvoju VŠU u smislu razmjene iskustava i dobrih praksi pruža zajedničko učešće VŠU iz BiH u projektima međunarodne saradnje, mada ne izostaje samoinicijativa za razmjenu dobrih iskustava i praksi između samih univerziteta. Također, drugi projekti finansirani od strane EU, posebno u oblasti internacionalizacije i osiguranja kvaliteta su primjeri dobre prakse i značajno su doprinijeli razvoju visokog obrazovanja. **(P1.2.2.)**

U kontekstu preporuke **(P1.2.3.)** da se implementira član 43. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 59/07 i 59/09), iz Rektorske konferencije BiH napominju da ovo tijelo u potpunosti funkcioniše u skladu sa ovim članom, i da se sjednice održavaju redovno, a odluke donose konsenzusom. Predsjedavanje svake godine preuzima drugi univerzitet tako da puni ciklus u kome svi univerziteti imaju ulogu predsjedavanja traje osam godina. U toku 2021. godine ulogu predsjedavajućeg imao je Univerzitet u Zenici.

Pravni propisi, odnosno zakonska rješenja na svim nivoima treba da se modernizuju i poboljšaju u smislu podrške daljem razvoju visokog obrazovanja **(P1.2.4.)**. Sa novim zakonskim rješenjima će uslijediti i korekcije u ključnim strateškim dokumentima univerziteta u pravcu modernijih rješenja u oblasti internacionalizacije, organizacije, referentnosti, vidljivosti i sl, tvrde iz Rektorske konferencije BiH.

P1.3. Osiguranje kvaliteta

U skladu sa “Standardima i smjernicama za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja I dio: Standardi i smjernice za unutrašnje osiguranje kvaliteta” sve VŠU u BiH su uspostavile svoj sistem osiguranja kvaliteta dozvoljavajući njegove modifikacije shodno drugim zahtjevima sistema kvaliteta, kako bi mogle nesmetano provesti proces interne i eksterne evaluacije vezano za akreditaciju ustanove i studijskih programa **(P1.3.1.)**. VŠU u BiH su pristupile ovom procesu radi potvrde kvaliteta neophodne za priznavanje VŠU, njenih diploma, mobilnosti nastavnika i studenata, učešća u međunarodnim projektima i drugim aktivnostima izvan granica BiH.

Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: HEA BiH) je, u skladu sa svojim nadležnostima propisanim članom 49. Okvirnog zakona, u periodu od septembra 2020. do septembra 2021. godine, izdala četrnaest preporuka o akreditaciji, te u Državni registar akreditovanih visokoškolskih ustanova u BiH izvršila upis ukupno petnaest visokoškolskih ustanova:

- Visoka škola „Logos centar“ u Mostaru (reakreditacija)
- Univerzitet za poslovne studije Banja Luka (reakreditacija)
- Internacionalni univerzitet u Travniku (reakreditacija)
- Univerzitet u Travniku (reakreditacija)
- Nezavisni univerzitet Banja Luka (reakreditacija)
- Visoka škola „Banja Luka College“, Banja Luka (reakreditacija)
- Univerzitet „Sinergija“ Bijeljina (reakreditacija)
- Visoka škola „CEPS-Centar za poslovne studije“, Kiseljak (reakreditacija)
- Sveučilište/Univerzitet Vitez (reakreditacija)
- Visoka škola računarstva i poslovnih komunikacija eMPIRICA, Brčko distrikt BiH (akreditacija)
- JU Visoka medicinska škola Prijedor (reakreditacija)
- Univerzitet “Bijeljina” Bijeljina (reakreditacija)
- Univerzitet u Tuzli (reakreditacija)

- Visoka škola za finansije i računovodstvo FINra, Tuzla (reakreditacija)
- Internacionalni univerzitet u Gorazdu (uslovna akreditacija)

U istom periodu, u Državni registar je upisano 49 studijskih programa koji se izvode na sedam visokoškolskih ustanova:

- Univerzitet u Istočnom Sarajevu (12 studijskih programa)
- Univerzitet u Banjoj Luci (16 studijskih programa)
- Nezavisni univerzitet Banja Luka (pet studijskih programa)
- Visoka škola „Banja Luka College“, Banja Luka (dva studijska programa)
- Univerzitet „Sinergija“ Bijeljina (osam studijskih programa)
- JU Visoka medicinska škola Prijedor (jedan studijski program)
- Univerzitet “Bijeljina” Bijeljina (pet studijskih programa)

Prema mjeri **P1.3.2.** potrebno je uspostaviti preduslove i provesti učinkovit, transparentan i pristupačan proces akreditacije studijskih programa zasnovan na realnoj procjeni troškova i koristi.

Usvajanjem dokumenta *Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u BiH* koja je stupila na snagu 08.03.2019. godine stvoreni su osnovni uslovi za proces reakreditacije VŠU i pokretanje procesa akreditacije studijskih programa u BiH.

Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o normama propisuje da se vanjsko osiguranje kvaliteta studijskih programa provodi putem različitih mehanizama osiguranja kvaliteta, kao što su *recenzija, klusterska ili pojedinačna akreditacija studijskih programa*. HEA BiH je aktom, broj 05-33-1-294-1/19, od 18.06.2019. god. tražila od nadležnih obrazovnih vlasti u BiH usklađivanje njihovih podzakonskih akata s *Odlukom o izmjenama i dopunama odluke o normama*, bez detaljnih pojašnjenja pomenutih mehanizama.

Za sjednicu Upravnog odbora HEA BiH, koja je održana 21.09.2021. godine, HEA BiH je ponudila radne verzije dva važna akta koji se odnose na akreditaciju studijskih programa na VŠU u BiH i to:

- radnu verziju Modela akreditacije studijskih programa u BiH;
- radnu verziju Odluke o izmjeni i dopuni Odluke o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u BiH.

U skladu sa zaključcima sa pomenute sjednice Upravnog odbora HEA BiH na radne verzije pomenutih akata dobijeni su veoma konstruktivne primjedbe i prijedlozi većeg broja članova Upravnog odbora, koje HEA BiH razmatra u cilju unaprijeđenja pomenutih akata. U tom smislu je planiran i novi pristup u realizaciji akreditacije studijskih programa u BiH, a okosnicu novog pristupa činit će „sistemska akreditacija“, koja uključuje i akreditaciju određenog broja programa uz institucionalnu akreditaciju, koja može imati različitu primjenu u praksi koje će detaljnije precizirati posebna radna grupa, a koju će činiti određen broj članova Upravnog odbora i stručnjaka iz HEA BiH.

Do kraja septembra tekuće godine u Državni registar, koji predstavlja službenu evidenciju akreditovanih VŠU, upisano je ukupno 36¹ visokoškolskih ustanova (20 reakreditovanih i 16 akreditovanih).

¹ Do sredine decembra tekuće godine, na preporuku nadležnih ministarstava obrazovanja, iz Državnog registra akreditovanih visokoškolskih ustanova u BiH brisane su dvije visokoškolske ustanove, kojima je istekla akreditacije, odnosno koje su prestale s radom, a to su: Visoka škola Komunikološki koledž „KAPA FI“ i Američki univerzitet u BiH.

Urađene su određene procjene uticaja prvog kruga institucionalne akreditacije na kvalitet, relevantnost i učinkovitost (P.1.3.3.). Prema mišljenju Rektorske konferencije BiH, prvi krug institucionalne akreditacije postavio je nove standarde u radu VŠU koji se odnose na postojanje određenih dokumenata, pravila i procedura (npr. strategija razvoja VŠU ili procedure za kreiranje novih studijskih programa), što je doprinijelo ujednačavanju funkcionisanja VŠU. VŠU su jednim dijelom bazirale dio svog daljeg funkcionisanja i strateškog planiranja na osnovu preporuka dobijenih u prvoj akreditaciji.

HEA BiH je u maju 2020. godine uradila analizu Liste stručnjaka po naučnim/umjetničkim oblastima, s ciljem da se utvrdi stvarno stanje raspoloživih i obučenih stručnjaka na Listi stručnjaka svih kategorija u kontekstu naučnih/umjetničkih polja i oblasti kojima stručnjaci pripadaju, s posebnim osvrtom na kategoriju student - stručnjak, a sve radi relevantnog predlaganja, izbora i imenovanja stručnjaka u komisije za akreditaciju studijskih programa. Analizom je utvrđeno da se na Listi HEA BiH nalazi 176 stručnjaka iz društvenih nauka, 142 iz tehničkih nauka, 48 iz biotehničkih nauka, 34 iz oblasti biomedicina i zdravstvo, 41 iz prirodnih nauka, 33 iz humanističkih nauka i 6 iz umjetničkih oblasti. Zaključak analize bio je da je neophodno raspisati konkurs za izbor stručnjaka, kategorije student iz oblasti: društvenih, tehničkih, biotehničkih nauka, biomedicina i zdravstvo, prirodnih nauka, humanističkih nauka i umjetničkih oblasti, kao i za ostale kategorije stručnjaka iz oblasti: biotehničkih nauka, biomedicina i zdravstvo, prirodnih nauka, humanističkih nauka i umjetničkih oblasti.

Jedna od mjera u okviru ovog prioriteta je „Preporučiti obrazovnim vlastima razmatranje opcije uvođenja obavezne periodične akreditacije, pojasniti posljedice nedodjeljivanja akreditacije.“ (P.1.3.4.)

Obaveznost akreditacije se ogleda u članu 53. stav (1) Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH gdje je propisano da je: **akreditovana visokoškolska ustanova ovlaštena da dodjeljuje akademske stepene i diplome navedene u njenom uvjerenju o akreditaciji**. Iz čega proizlazi da neakreditovana VŠU nije ovlaštena da dodjeljuje akademske stepene i diplome, odnosno da diplome neakreditovane VŠU ne mogu biti priznate.

Proces akreditacije VŠU u BiH je periodičan i provodi se u ciklusima od pet godina, što je definisano i Odlukom o izmjenama i dopunama Odluke o normama (izuzev u Hercegovačko-neretvanskom kantonu svake četiri godine). Proces akreditacije je zakonska obaveza za sve VŠU u Bosni i Hercegovini. U tom smislu HEA BiH je u više navrata u prethodnom periodu, pozivala VŠU da podnose zahtjeve za akreditaciju, kao i poduzimala aktivnosti na animiranje ministarstava obrazovanja na dosljednu primjenu Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH.

P1.4. Naučno-istraživački rad

U skladu s mjerom P1.4.1., razvoj nauke u BiH uspostavljen je kroz Strategiju razvoja nauke u BiH za period od 2017-2022. godine u kojoj je definisano deset strateških prioriteta, čije bi sinergijsko djelovanje trebalo rezultirati razvojem BiH kao novog savremenog društva, poznatog pod imenom „društvo znanja“, u kojem je znanje glavna kreativna sila u ličnom, ekonomskom, društvenom, socijalnom, kulturnom i materijalnom napretku. Pored navedene strategije, koja predstavlja revidirani okvirni dokument, na nivou entiteta također su razvijeni strateški dokumenti za oblast razvoja nauke koji u osnovi prate ciljeve razvoja nauke navedene u okvirnom strateškom dokumentu. Generalno, kao prioriteta područja za sektor nauke navedeni su jačanje naučno-istraživačke infrastrukture, podsticanje naučno-istraživačke djelatnosti kroz bodovanje izvrsnosti u istraživanju i jačanje naučno-istraživačkog, razvojnog i inovacionog potencijala kroz saradnju sa privredom.

Javni univerziteti, čiji rad većim dijelom finansiraju entitet RS/ kantoni, kroz obavljanje redovne djelatnosti ne stvaraju dovoljno vlastitih prihoda da bi mogli planirati investicije ili programe

podrške bilo kojim segmentima naučno-istraživačkog rada, kako predviđa mjera **P1.4.2**. Investicije u naučno-istraživački rad, najčešće naučno-istraživačku opremu, realizuju se kroz implementacije međunarodnih projekata. Postoje određeni vidovi pomoći od strane nadležnih ministarstava u smislu grantova za nabavku opreme, odnosno za naučno-istraživačke projekte, međutim ta sredstva su nedovoljna. U budžetima bi trebalo planirati sredstva za podršku naučno-istraživačkom radu na svim javnim VŠU, ali to zahtijeva i povećanje budžeta visokoškolskom obrazovanju, mišljenja su u Rektorskoj konferenciji BiH.

U cilju približavanja standardima Evropskog prostora visokog obrazovanja, a na inicijativu Rektorske konferencije BiH, na svim javnim univerzitetima realizira se program obuke za nastavno osoblje TRAIN (Training & Research for Academic Newcomers), namijenjen akademskom osoblju u zvanjima asistent, viši asistent i docent. Cilj programa je unapređenje znanja i vještina akademskog osoblja u okviru tri tematske cjeline: obrazovni proces (koncipiranje kurikuluma/studijskih programa i efikasnost predavanja), istraživanje (metodika istraživanja i informacijska pismenost) i razvoj komunikacijskih vještina (umrežavanje, timski rad i sl.), kako predviđa mjera **P1.4.3**. Prilikom implementacije ovog programa Univerzitet u Sarajevu, zajedno sa ekspertima sa partnerskih EU univerziteta, kreirao je nastavne programe i materijale sa osam modula iz prethodno navedenih tematskih cjelina, tako da polaznici programa pohađaju sljedeće obuke: Metodologija istraživanja, naučno pisanje i prezentacija naučno-istraživačkih/ umjetničkih rezultata (sa odvojenim smjerovima za humanističke i društvene nauke s jedne strane i prirodne, tehničke i medicinske nauke s druge strane); Didaktika visokog obrazovanja; Priprema projektnih aplikacija i upravljanje projektnim ciklusom; Komunikacija i vještine prezentovanja; Preduzetničke sposobnosti, Poslovne veze i timski rad; Planiranje kurikuluma u visokom obrazovanju i Osnove andragoške djelatnosti u visokom obrazovanju. Plan je da pohađanje ovog programa bude obaveza za akademsko napredovanje i izbor u viša akademska zvanja na svim javnim univerzitetima u BiH. Program se implementira na način da univerziteti odaberu predavače koji pohađaju radionice i stiču certifikat za TRAIN obuku na matičnom univerzitetu. Osim toga na pojedinim univerzitetima realiziraju se programi kontinuirane obuke nastavnika u različitim oblastima kao npr. edukacija nastavnika i saradnika za nove metodologije učenja i ispitivanja studenata, obuke iz poznavanja stranih jezika i sl.

U kontekstu predložene mjere **P1.4.4**, da se u skladu sa Strategijom mobilnosti EHEA 2020 „Mobilnost za bolje učenje” izrade dokumenti o mobilnosti, iz Rektorske konferencije BiH napominju da sve javne visokoškolske ustanove imaju izrađene dokumente o mobilnosti, a čitav proces je regulisan nizom normativnih akata kojim je jasno definisan proces mobilnosti, obaveze institucije, obaveze učesnika mobilnosti, kao i priznavanje perioda provedenog u mobilnosti. Svi zakoni na nivou RS-a i kantona (osim Hercegovačko-neretvanskog kantona) su uskladili svoje zakone sa Lisabonskom konvencijom.

Obezbijediti mogućnosti sticanja doktorskih zvanja i kroz naučno-istraživački rad, transfer znanja privredi i praksi, a ne samo putem pohađanja nastave na III ciklusu studija, te unaprijediti saradnju između VŠU i industrije u istraživanju, također je jedna od prioritarnih mjera razvoja visokog obrazovanja (**P1.4.5**). Kako se navodi u informaciji Rektorske konferencije BiH, u prostoru visokog obrazovanja u BiH postoje tendencije jačeg povezivanja naučno-istraživačkog rada sa privredom i praksom, međutim realizacija ovog segmenta nije na dovoljno visokom nivou i može se reći da je još uvijek na samom početku. Sticanje doktorskih zvanja uređeno je zakonskim i podzakonskim aktima i uslovljeno je autorstvom određenog broja objavljenih naučnih radova u indeksiranim časopisima. Postoje primjeri dobre prakse saradnje VŠU i privrede kroz naučno-istraživački rad u vidu urađenih i odbranjenih doktorskih disertacija u oblasti tehničkih nauka.

PRIORITET 2: RESURSI

Javne VŠU u BiH nisu spremne na izmjenu načina finansiranja i reformu kada je riječ o ovom segmentu, na način kako to predviđa prioritarna mjera **P2.1.** Prije svega, univerziteti još nisu u mogućnosti da komercijalizuju svoje usluge, odnosno da sami stvaraju profit koji bi koristili za finansiranje sopstvenog rada. Postoje primjeri pojedinih programa koji to rade dosta dobro shodno okruženju i oni bi trebali biti model kako poboljšati ovaj segment rada. Univerziteti uspijevaju akumulirati određena sredstva putem realizacije projekata finansiranih od strane međunarodnih fondova i školarina studenata, međutim ta sredstva su u odnosu na troškove i potrebe univerziteta nedovoljna, i najčešće se koriste za pokrivanje tekućih troškova u funkcionisanju, dok troškove plata zaposlenih i ostalih pripadajućih naknada snosi osnivač, tj. vlada entiteta RS/ kantona. Jedan od gorućih problema u cijeloj BiH jeste pad broja bruceša praćen visokom stopom ispisanih studenata za koje se pretpostavlja da studije nastavljaju u inostranstvu, što direktno utiče na smanjenje vlastitih prihoda fakulteta, akademija i univerziteta. Iznalaženje sredstava za dodatna ulaganja i investicije u visoko obrazovanje kako bi se zadržali mladi ljudi na ovim prostorima je izazov sa kojim se u narednom periodu moraju suočiti i akademska zajednica i vlade entiteta/kantona, mišljenja su u Rektorskoj konferenciji BiH.

Osnivači javnih univerziteta, vlade entiteta RS i kantona, u skladu sa raspoloživim sredstvima u budžetu određuju nivo finansiranja visokog obrazovanja. Vlasti nemaju određenu stopu BDP-a koju su spremni da izdvoje za razvoj visokog obrazovanja i istraživanja, niti postoje pomaci oko izmjene sistema finansiranja javnih VŠU. Određena povećana izdvajanja za finansiranje funkcionisanja institucija visokog obrazovanja uglavnom se odnose na sredstva predviđena za finansiranje plata zaposlenih, dakle ne na način kako to stoji u prioritetoj mjeri **P2.2.** Potrebno je sistematski i uporno mjenjati shvatanje nekih osnivača da je univerzitet trošak, a ne dugoročna investicija za budućnost.

Potrebne aktivnosti i vremenski okvir za postizanje reforme finansiranja visokog obrazovanja u BiH u tri faze (analiza prikupljenih podataka, odluka o metodologiji finansiranja, implementacija sa definisanim odgovornostima i vremenskim okvirom) koje predviđa mjera **P2.3.** nisu određene, dok su poduzete određene aktivnosti shodno mjeri **P2.4.**, kojom se, između ostalog, predviđa uspostavljanje fondova za razvoj visokog obrazovanja. U skladu s nadležnostima i raspoloživim sredstvima, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke podržava projekte u okviru: Transfera za implementaciju Bolonjskog procesa; Transfera za finansiranje studentskog standarda; Programa raspodjele sredstava Transfera za oblast nauke od značaja za Federaciju BiH; Raspodjele sredstava transfera za institucije nauke i podsticaj naučno-istraživačkog rada od značaja za Federaciju BiH.

Vlada Federacije BiH, je na prijedlog Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke osnovala dvije fondacije: Fond za studentske zajmove Federacije BiH i Fondaciju za mobilnost studenata i nastavnika Federacije BiH.

Poduzete su određene aktivnosti na uvođenju informacionih sistema od strane nadležnih obrazovnih vlasti u entitetima, kantonima, Brčko distriktu BiH i VŠU, koji će služiti internom upravljanju visokoškolskim ustanovama i statistici (**P2.5.**).

Novim Zakonom o visokom obrazovanju RS predviđeno je formiranje jedinstvenog informacionog sistema koji bi sadržavao podatke o akreditovanim VŠU, studijskim programima, studentima, zaposlenima u VŠU, mobilnosti studenata, akademskog i administrativnog osoblja. Predviđeno je uvođenje jedinstvenog obrazovnog broja svakom studentu s ciljem upravljanja prostorom visokog obrazovanja RS na efikasniji način, baziranom na empirijskim podacima. Univerzitet u Banjoj Luci je završio izradu informacionog sistema, a Univerzitet u Istočnom Sarajevu je u fazi njegove izrade.

Kada je riječ o Federaciji BiH postojala je inicijativa da se napravi centralni informacijski sistem, sa istim elementima kao u RS-u, međutim ista nije realizovana. Postojeća statistika formira se na osnovu podataka koje službe univerziteta dostavljaju nadležnom ministarstvu obrazovanja u vidu pisanih izvještaja.

Dijalog na temu reforme finansiranja javnih VŠU u BiH još uvijek nije uspostavljen, iako je to također, jedna od definisanih mjera **P2.6**. Sam sistem finansiranja visokog obrazovanja u BiH je jako kompleksan i uključuje entitet RS i kantonalne nivoe, tako da su javni univerziteti u BiH u različitoj poziciji kada je riječ o načinu finansiranja, uzimajući u obzir činjenicu da RS i kantonalne vlasti nemaju mogućnost da izdvajaju procentualno jednaka sredstva za VŠU. U RS-u resorno ministarstvo i Vlada RS u prosjeku za finansiranje dva javna univerziteta godišnje izdvoje oko 65 miliona KM iz Republičkog budžeta, navodi se u informaciji Rektorske konferencije BiH.

PRIORITET 3: POVEZANOST TRŽIŠTA RADA I VISOKOG OBRAZOVANJA

Javni univerziteti konstantno rade na unapređenju studijskih programa, i na uvođenju novih studijskih programa koje zahtijeva tržište rada, kako to predviđa prioritarna mjera **P3.1.**, međutim realizacija te aktivnosti zavisi od raspoloživih novčanih sredstava, kao i raspoloživosti nastavnog kadra. Centri za razvoj karijere ili karijerno savjetovanje nisu uspostavljeni na svim javnim univerzitetima, ali je to jedan od imperativa u narednom periodu, prvenstveno radi jačanja akademske ponude na univerzitetima pored studiranja. Vlada RS je osigurala stipendije za studente deficitarnih zanimanja. Osim toga, na studijske programe deficitarnih zanimanja Vlada RS odobrava veće upisne kvote, odnosno upis većeg broja studenata čije se studije finansiraju iz Republičkog budžeta, dok se ograničava upisna kvota i pauzira sa upisom studenata na određene studijske programe u cilju sprječavanja hiperprodukcije kadra.

U Federaciji BiH, na kantonalnim nivoima uglavnom ne postoji mehanizam za stipendiranje deficitarnih zanimanja, međutim u skladu sa strategijama razvoja kantona trebalo bi prilagoditi upisnu kvotu trenutnim potrebama tržišta rada, odnosno broj studenata koji bi studirali na javnim univerzitetima, a na teret budžeta i to za ona zanimanja koja su neophodna. Povezanost sa tržištem rada na kantonalnim nivoima evidentna je i kroz rad gradskih/ opštinskih savjeta za ekonomski razvoj, ali je i dalje nedovoljna. Na kantonalnim nivoima, uočena je neusklađenost radne i obrazovne legislative, odnosno uočeno je da nekih zanimanja uopšte nema u klasifikaciji zanimanja. Javni univerziteti u BiH pokrenuli su inicijativu za usklađivanje ove legislative.

Podršku povezivanju tržišta rada i obrazovanja u Federaciji BiH pruža Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke koje svake godine dodjeljuje grantove za projekte namijenjene ovom području. U okviru Transvera za implementaciju Bolonjskog procesa realiziraju se dva programa od kojih se jedan odnosi na „Podršku javnim visokoškolskim ustanovama za projekte povezivanja s potrebama tržišta rada za studijske programe I i II ciklusa studija“. Raspoloživim sredstvima ovo Ministarstvo podržava šest javnih VŠU u nastojanjima da implementiraju kvalitetne projekte povezivanja s potrebama tržišta rada, u skladu s njihovim prioritetima.

U 2021. godini okončana je procedura i izdata su rješenja o ispunjenosti uslova od strane Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona, za sljedeće studijske programe: Studijski program „Inženjerstvo zaštite okoliša“, koncept 4+1+3, I ciklus studija, na Metalurško-tehnološkom fakultetu Univerziteta u Zenici; Studijski program „Zaštita na radu i zaštita od požara“, koncept 4+1+3, I ciklus studija, na Metalurško-tehnološkom fakultetu Univerziteta u Zenici; Studijski program „Lingvistika“, III ciklus studija, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Zenici.

Dobar primjer saradnje predstavljaju i aplikacije na neke međunarodne naučno-istraživačke projekte na koje se zajednički prijavljuju VŠU i privredni subjekti.

Veliki problem u sistemu visokog obrazovanja predstavlja i upisna politika privatnih fakulteta koji upisuju studente bez bilo kakvih ograničenja, mišljenja su u Rektorskoj konferenciji BiH.

Dijalog između poslodavaca, zavoda za zapošljavanje, privrednih komora i institucija visokog obrazovanja, kako ga predviđa mjera **P3.2.**, uglavnom koordiniraju entitetske/ kantonalne vlasti i to prilikom kreiranja novih strateških razvojnih pravaca i politika. Na javnim univerzitetima nije uobičajena praksa da postoje ovakve vrste konsultativnih konzorcijuma, prije svega jer je teško održati kontinuitet sastava ovakvih tijela, zbog čega univerziteti praktikuju drugi oblik saradnje, a to je održavanje sastanaka sa navedenim grupacijama i rad kroz određene zajedničke projekte i radne sastanke. S ciljem ostvarivanja uže saradnje sa relevantnim ministarstvima (ministarstvima privrede, poljoprivrede, industrije, turizma) trebali bi više uključivati VŠU u izradu strategija, stručnih mišljenja, konsultantskih usluga, kako bi istraživačka i naučna dostignuća ljudskih resursa VŠU bila upotrijebljena u što većoj mjeri.

Javni univerziteti u BiH, prema navodima Rektorske konferencije, teže ka tome da istraživački rad i inovacije budu prioritet univerzitetskog djelovanja u društvenoj zajednici u kojoj se nalaze (**P3.3.**). Međutim, nedostatak finansijskih sredstava za bavljenje naučno-istraživačkim radom, te teško iznalaženje istih od strane drugih institucija, dovelo da je do toga da se zaposleno akademsko osoblje na univerzitetima bavi naukom onoliko koliko je dovoljno za ispunjavanje uslova za dalje akademsko napredovanje.

U kontekstu prioriteta „Unaprijediti zakonodavstvo i praksu u oblasti priznavanja visokoškolskih kvalifikacija u svrhu zapošljavanja“ (**P3.4.**), iz Centra za informisanje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja (u daljem tekstu: CIP) naglašavaju da je u toku provođenje EPER projekta – Effective partnership for enhanced recognition (Učinkovito partnerstvo za poboljšano priznavanje), u okviru Erasmus+ programa, i koji je usmjeren na stvaranje partnerstava i sinergije za potpuno provođenje Lisabonske konvencije o priznavanju kvalifikacija u Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji, Srbiji, Crnoj Gori i BiH. Zemlje projektni partneri imaju priliku jačati svoje kapacitete za potpuno provođenje Lisabonske konvencije o priznavanju i bolje razumijevanje njezinih načela, odnosno steći znanja kako savladati probleme s kojima se susreću u postupcima priznavanja inostranih visokoškolskih kvalifikacija. Projekat će stvoriti osnov za ostvarivanje napretka na nivou država učesnica, te potaknuti buduću zajedničku saradnju na području priznavanja inostranih visokoškolskih kvalifikacija.

U septembru 2020. godine počela je implementacija novog IPA 2 projekta «Obrazovanje za zapošljavanje», čiji je cilj razvoj ljudskih resursa u skladu s potrebama tržišta rada u BiH. Do ostvarivanja ovog općeg cilja doći će se tako što će se povećati relevantnost obrazovanja za tržište rada kroz razvoj karijernog usmjeravanja i kvalitet kvalifikacija u visokom obrazovanju, te povećati kapacitet ljudskih resursa na svim nivoima obrazovanja, što ujedno predstavlja i svrhu projekta.

PRIORITET 4: STANDARDI KVALIFIKACIJA

U kontekstu implementacije prioritetne mjere **P4.1.** primarnim se smatra korištenje Priručnika za izradu i upotrebu standarda kvalifikacija i zanimanja u BiH, Vodiča o sticanju i korištenju akademskih i naučnih zvanja u BiH, Vodiča dobre prakse za izradu nastavnih planova i programa, te uvođenje prakse kontinuiranog stručnog usavršavanja akademskog i administrativnog osoblja na VŠU.

Ministarstvo civilnih poslova, iako bez direktnih nadležnosti u oblasti obrazovanja, a samim tim i bez finansijskih sredstava koja bi se koristila za bilo kakve aktivnosti u oblasti obrazovanja, nastoji kroz planiranje, implementaciju, te održivost EU i drugih projekata realizovati određene mjere definisane predmetnim strateškim dokumentom, a sve s ciljem razvoja i usklađivanja visokog obrazovanja u BiH sa politikama, ciljevima i prioritetima Evropskog prostora visokog obrazovanja i Evropskim kvalifikacijskim okvirom za visoko obrazovanje i Evropskim kvalifikacijskim okvirom za cjeloživotno učenje. Tako su se kroz realizaciju IPA projekata poduzimale aktivnosti na implementaciji Akcionog plana za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH za period 2014-2020, razvijali elementi kvalifikacijskog okvira u BiH, standardi zanimanja, standardi kvalifikacija, te nastavni planovi i programi bazirani na ishodima učenja i usklađeni sa potrebama tržišta rada. U okviru druge faze Projekta jačanja sestrinstva u Bosni i Hercegovini (ProSes), koji se implementira od decembra 2017. godine do novembra 2021. godine, između ostalog, radi se na usklađivanju kurikuluma/ studijskih programa na studijama I ciklusa sa EU standardima (diplomirane medicinske sestre/tehničari), te kurikuluma na studijama II ciklusa sa EU standardima (master zdravstvene njege). Nakon što se kurikulumi usklade sa EU standardima, radit će se i na harmonizaciji istih na nivou države, kako bi se omogućila mobilnost studenata sestrinstva/zdravstvene njege u cijeloj BiH i van nje.

Kroz IPA projekat «Obrazovanje za zapošljavanje», biti će razvijeno 6 standarda zanimanja i kvalifikacija na nivou visokog obrazovanja.

U okviru Transfera za implementaciju Bolonjskog procesa poseban program Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke odnosi si na Podršku javnim visokoškolskim ustanovama za projekte osiguranja kvalitete studijskih programa I i II ciklusa studija. Raspoloživim sredstvima Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke podržava šest javnih VŠU u Federaciji BiH u nastojanjima da implementiraju projekte u svrhu poboljšanja kvalitete koja će dovesti do akreditacije studijskih programa osmišljenih na način da studenti budu osposobljeni za tržište rada i/ili nastavak školovanja.

Prema tvrdnji Rektorske konferencije BiH, ne postoji planirana stavka za inovacije programa, kako je to predviđeno prioritetnom mjerom **P4.2**. Postoje primjeri dobre prakse konsultacija sa privrednicima i alumnijem oko formiranja programa i to se mora proširiti na većinu programa. Kriteriji i standardi za odobravanje studijskih programa postoje. Proces licenciranja je različit u RS-u u odnosu na Federaciju BiH. Kada je riječ o procesu akreditacije studijskih programa, ona je tek u začetku i očekuje se otpočinjanje tih procesa.

Većina studijskih programa suštinski nije osmišljena sa dva izlaza - za tržište i za nastavak obrazovanja, kako je predviđeno prioritetnom mjerom **P4.3**. Ne analiziraju se efekti primjene revidiranih programa. Programi se uglavnom revidiraju u toku nekoliko godina na javnim univerzitetima, ali i dalje suštinski privreda i praksa nije generalno, ili je nedovoljno, uključena.

U kontekstu prioriteta „Unaprijediti zakonodavstvo i praksu u području priznavanja kvalifikacija u svrhu zapošljavanja ili nastavka školovanja (**P4.4**)“ CIP je poduzimao aktivnosti koje su već navedene u okviru Prioritet 3: Povezanost tržišta rada i visokog obrazovanja na str. 13.

U kontekstu prioritetne mjere **P4.5**, prema kojoj je potrebno uspostaviti standarde kvalifikacija u skladu sa Osnovama kvalifikacijskog okvira u BiH i Akcionim planom za izradu i provedbu Kvalifikacijskog okvira u BiH za period 2014-2020, važno je istaći da je većina reformskih projekata u viskom obrazovanju vezana za osiguranje kvaliteta i izradu novih studijskih programa. Vodič dobre prakse za izradu studijskih programa (2011) u primjeni je širom BiH. Kroz zajednički projekat Evropske unije i Vijeća Evrope „Strateški razvoj visokog obrazovanja i standarda kvalifikacija« izrađeni su obrasci standarda kvalifikacija i standarda zanimanja, te je

razvijeno nekoliko standarda kvalifikacija i standarda zanimanja iz različitih naučnih oblasti (poljoprivreda i prerada hrane, mašinstvo, informacione i kompjuterske tehnologije, ekonomija, obrazovanje nastavnika, biomedicina i zdravstvo, prirodne, tehničke, biotehničke, društvene i humanističke nauke). Priručnik za izradu i provođenje standarda kvalifikacija i zanimanja u BiH (2015) također je u upotrebi. Standardi kvalifikacija zasnovani su na ishodima učenja, a neki od njih razvijeni su za sva tri ciklusa visokog obrazovanja. Ishodi učenja su sastavni dio nastavnog plana i programa mnogih visokoškolskih ustanova.

U okviru EU Tempus projekta „Kvalifikacijski okvir za visoko obrazovanje u BiH“, izrađeni su ishodi učenja za 18 kvalifikacija u 3 ciklusa preko 6 sektora (društvene nauke, biomedicina i zdravstvo, prirodne nauke, biotehničke nauke, tehničke nauke i humanističke nauke) koje su pilotirane na 6 javnih univerziteta u BiH. Unutar tog projekta stavljen je poseban naglasak na izgradnju kapaciteta kroz obuku osoblja na univerzitetima i drugim ključnim institucijama u BiH, te je, s tim u vezi, objavljen Priručnik za primjenu Kvalifikacijskog okvira u visokom obrazovanju koji inkorporira sve razvijene standarde kvalifikacija. Pokrenut je proces za izradu i reviziju standarda kvalifikacija i studijskih programa.

PRIORITET 5: STUDENTSKO ISKUSTVO

Pristup visokom obrazovanju je jednak za sve u BiH, kako i nalaže prioritarna mjera **P5.1**. Osnovni uslov za upis na bilo koji studijski program VŠU je završeno četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje. Također, u potpunosti je omogućen pristup visokom obrazovanju i osobama sa invaliditetom, uz konstantna nastojanja VŠU da uklone sve fizičke barijere i olakšaju studij ovoj skupini studenata. Na VŠU postoje centri za podršku studentima sa invaliditetom koje koordiniraju aktivnosti vezane za ovu grupaciju studenata, a koji su uglavnom uspostavljeni implementacijom više međunarodnih projekata, fokusiranih na uključenost ove grupacije u visoko obrazovanje. Trenutno, univerziteti nisu u finansijskoj mogućnosti da u budžetima izdvajaju posebna sredstva za ovu grupaciju studenata niti da dodjeljuju bilo kakvu vrstu finansijske pomoći u vidu stipendija i sl., navodi se u informaciji Rektorske konferencije BiH.

U kontekstu prioritete mjere **P5.2.**, upisne kvote na javne univerzitete određuju vlade entitetska RS i kantona. Vlade su te koje određuju i način finansiranja studenata u okviru odobrenih upisnih kvota. Odgovarajući omjer broja studenata i profesora je definisan, ali nije svuda uspostavljen. Na većini univerziteta određen je minimalan broj upisanih studenata da bi nastava na studijskom programu bila pokrenuta, osim na sudijskim programima značajnim za očuvanje nacionalnog identiteta. Generalno posmatrano, na II i III ciklusu studija potrebno je intenzivno raditi na uvođenju ili povećavanju sufinansiranja troškova studija na području kompletnog visokoobrazovnog prostora BiH, jer su studiji na ova dva ciklusa uglavnom samofinansirajući. Postoje i primjeri dobre prakse gdje VŠU oslobađa 50 % troškova školovanja svog zaposlenika koji studira II ili III ciklus studija na svom matičnom univerzitetu.

Vlada Zeničko-dobojskog kantona je donijela Odluku o utvrđivanju upisne politike na Univerzitetu u Zenici, politike stipendiranja i politike smještaja studenata u studentske centre broj: 02-34-5079/21 od 12.04.2021. godine. Ovom Odlukom utvrđeni su elementi upisne politike koji podrazumijevaju prava pripadnika romske nacionalnosti na bezuslovnu dodjelu stipendija, bezuslovan upis u statusu redovnog studente, kao i pravo bezuslovnog smještaja u studentske domove/centre u Federaciji BiH (sa kojima je Vlada Zeničko-dobojskog kantona potpisala ugovore o subvencioniranju). Također, pomenuta upisna politika podrazumijeva prava osoba sa invaliditetom, preko 70%, na upis u statusu redovnog studenta, kao i dodjelu stimulativnih bodova studentima sa invaliditetom, studentima slabijeg materijalnog stanja i studentima bez oba roditelja, a prilikom dodjela stipendija i smještaja studenata u studentske centre, a što čini sastavni dio Kriterija za dodjelu stipendija redovnim studentima prvog i ciklusa.

Redovno održavanje nastave evidentira se kroz zapisnike sa održavanja nastave, odnosno kroz liste prisutnih studenata na nastavi, kao i kroz zapisnike sa održanih ispita. Zadovoljstvo studenata nastavom i nastavnim kadrom mjeri se elektronskom anketom koja je anonimna i provodi se na kraju svakog semestra. Izvještaji o studentskoj elektronskoj anketi javno se prezentuju na sjednicama nastavno-naučnog/umjetničkog vijeća fakulteta/ akademija i na sjednici senata univerziteta. Na univerzitetima su uspostavljene žalbene procedure koje razmatraju nadležna tijela na fakultetima/ akademijama i univerzitetima. Nastavni kadar nastoji da predavanja eks katedra zamijeni interaktivnim predavanjima podstičući studente na kreativno i kritičko razmišljanje. Efikasnost rada VŠU prati se kroz izradu samoevaluacionih izvještaja koji sadrže stopu zadržavanja studenata prvog ciklusa, stopu zadržavanja studenata na univerzitetu, podatke o ispisanim studentima, stopu zapošljivosti diplomiranih studenata, stopu diplomiranja, prosječno vrijeme trajanja studija, prolaznost na ispitima, te generacijsku prohodnost. Novi pristupi u nastavi su uspostavljeni na jednom dijelu programa i očekivanja su da će se proširiti na sve studijske programe.

Koncept finansiranja studentskih aktivnosti (**P5.3.**) zasniva se na izdvajanju određenih budžetskih sredstava univerziteta za rad krovne studentske organizacije - studentskog parlamenta, koji dalje raspoláže tim sredstvima. Osim ovog izdvajanja u budžetima univerziteta ne postoje dodatne stavke za podršku studentskim aktivnostima, ali univerziteti u skladu sa svojim mogućnostima pomažu sve inicijative koje dolaze od strane studentskih predstavničkih tijela. U BiH još uvijek nisu izrađeni programi društvenog angažmana na osnovu kojih studenti mogu ostvariti određeni broj ECTS bodove i iste je moguće steći isključivo kroz dodatne aktivnosti na fakultetima/ akademijama kao što su npr. ljetne škole ili različite vrste kurseva ili obuka. Studentski standard nije u nadležnosti VŠU, te javni univerziteti zbog toga ne mogu uticati na kvalitet istih. Sistem studentskih grantova, kredita ili vaučera u BiH još uvijek nije razvijen.

Fondacija za mobilnost studenata i nastavnika u Federaciji BiH podržava projekte studentskih razmjena i obavljanja studentske prakse u inostranstvu. U okviru sredstava Transfera za studentski standard Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke podržava projekte studentskih organizacija javnih VŠU u Federaciji BiH, uz nastojanje da podržani projekte koji razvijaju studentsko organizovanje, učešće studenata u naučno-istraživačkim projektima, objavljivanju studentskih časopisa, organizovanje studentskih sportskih takmičenja i učešće u istima.

Rad i djelovanje studentskih organizacija (**P5.4.**) u RS-u uređeni su Zakonom o studentskom organizovanju i internim aktima kao što su npr. statuti studentskog parlamenta, studentskih organizacija i sl. Studentski parlament i studentska predstavnička tijela na nivou fakulteta/ akademija u potpunosti su nezavisni u svom radu. Predstavnici studenata biraju se javno na izborima gdje pravo glasa imaju svi studenti sa regulisanim statusom u tekućoj akademskoj godini. Studentske izbore za predsjednike studentskih organizacija i članove nastavno-naučnih i umjetničkih vijeća raspisuje rektor univerziteta jednom godišnje. Predstavnici studenata učestvuju u radu svih upravljačkih organa univerziteta kao i u radu nastavno-naučnih vijeća i to do 15% studenata u odnosu na ukupan broj članova vijeća, sa izuzetkom Upravnog odbora univerziteta gdje studenti imaju jednog predstavnika ili ne učestvuju u radu Upravnog odbora. Saradnja između studentskih organizacija u BiH nije na zavidnom nivou. S obzirom da u Federaciji BiH još uvijek nije formirana krovna studentska organizacija, Unija studenata RS kao krovna studentska organizacija studenata javnih univerziteta iz ovog entiteta punopravni je član Evropske studentske unije. Javni univerziteti iz RS zajedno sa studentskim organizacijama i Unijom studenata RS-a snažno su opredijeljeni za jačanje saradnje sa ovom evropskom organizacijom u narednom periodu, navodi se u odgovoru Rektorske konferencije BiH.

Budžetom Zeničko-dobojskog kantona za 2021. godinu („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 7/21) su predviđena sredstva za sljedeće namjene:

- na poziciji „Tekući transferi pojedincima-Tekući transfer za naučno-istraživačku djelatnost“, predviđena su sredstva za finansiranje takmičenja studenata sa VŠU na području Zeničko-dobojskog kantona, kao i za nagrade najboljim studentima sa prebivalištem u Zeničko-dobojskom kantonu, te sredstva za sufinansiranje troškova odbrane doktorskih radova;
- na poziciji „Tekući transferi drugim nivoima vlasti - Tekući transfer za stipendiranje studenata“ predviđena su sredstva za dodjelu stipendija redovnim studentima prvog i drugog ciklusa studija s prebivalištem na području Zeničko-dobojskog kantona za akademsku 2020/2021. godinu.
- na poziciji „Tekući transferi pojedincima-Tekući transfer za smještaj studenata u studentske centre“ predviđena su sredstva za subvencioniranje smještaja i ishrane studenata u pet studentskih centara u Federaciji BiH (Studentski centar Sarajevo, Studentski centar Univerziteta u Tuzli, Studentski centar Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru, Studentski centar Sveučilišta u Mostaru i Studentski centar Islamske zajednice u BiH) .

PRIORITET 6: INTERNACIONALIZACIJA

Iako je internacionalizacija jedan od ključnih parametara razvoja univerziteta, na javnim univerzitetima ne postoje stavke posebno namijenjene za finansiranje bilo koje vrste aktivnosti u ovoj oblasti, kako nalaže prioritarna mjera **P6.1**.

Održavanje međunarodnih konferencija, učešće na međunarodnim naučnim skupovima, kao i međunarodnu mobilnost, određenim dijelom na osnovu javnih konkursa u RS-u sufinansira Ministarstvo za naučnotehnološki razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo RS, tvrde iz Rektorske konferencije BiH.

Vlada Federacije BiH je na prijedlog Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, osnovala Fondaciju za mobilnost studenata i nastavnika u Federaciji BiH, koja je preuzela obaveze vezane za realizaciju CEEPUS III programa, te projekata međunarodne akademske i studentske mobilnosti, odnosno programa podrške obavljanja studentske prakse u inostranstvu.

CIP je izradio Plan djelovanja CIP-a u oblasti mobilnosti (2021.-2024. godine). Cilj Plana je da se CIP, u skladu sa nadležnostima iz područja mobilnosti, aktivnije uključi i pomogne prvenstveno kancelarijama za saradnju na VŠU u ostvarivanju mobilnosti, kao i da kroz druge aktivnosti podigne svijest u BiH o značaju studentske i akademske mobilnosti, te je približi potencijalnim kandidatima. Jedan od alata koji se koristi i koji će biti korišten je web stranica CIP-a, koja se redovno ažurira i na koju se postavljaju sve ključne informacije i dokumenti iz područja mobilnosti.

Regionalna i prekogranična saradnja (**P6.2.**) tokom proteklih godina znatno je unaprijeđena kroz različite programe među kojima su IPA, Interreg, UniAdriion i sl, a u kojima aktivno učestvuju svi javni univerziteti u BiH. Međunarodna mobilnost osoblja je jedan od prioriteta u djelovanju javnih VŠU u BiH, međutim još uvijek nije jedan od zakonskih uslova za akademsko napredovanje. Nedostatak studijskih programa na stranom jeziku, jezičke barijere generalno, najveća su prepreka dvostranoj mobilnosti i razvoju internacionalizacije na prostoru BiH u punom kapacitetu. Svi javni univerziteti u BiH svoju opredijeljenost ka implementaciji internacionalizacije pokazali su osnivanjem kancelarija za međunarodnu saradnju i učešćem u Erasmus+ međunarodnom projektu „Jačanje internacionalizacije u Bosni i Hercegovini u visokom obrazovanju“. U okviru navedenog projekta Rektorska konferencija BiH donijela je izjavu o zajedničkoj politici javnih univerziteta kada je riječ o internacionalizaciji. Tokom navedenog projekta na svim javnim VŠU kreirane su strategije internacionalizacije, vodiči za mobilnost, pravilnici o mobilnosti, a razvijen je i model

akademskog priznavanja kvalifikacija. Implementacijom navedenog projekta udareni su snažni temelji razvoju internacionalizacije u punom kapacitetu, a što bi podrazumijevalo otvaranje studijskih programa na stranom jeziku, organizovanje jezičkih kurseva, odnosno razvoj „internacionalizacije kod kuće“. Dakle, proces internacionalizacije visokog obrazovanja u BiH je nedovršen.

PRIORITET 7: STATISTIKA

Početakom 2020. godine pokrenut je projekat „Unapređenje statistike obrazovanja“, koji realizuje Agencija za statistiku BiH u saradnji s Federalnim zavodom za statistiku i Republičkim zavodom za statistiku RS-a, uz finansijsku i tehničku pomoć UNESCO-ove kancelarije u Sarajevu. Cilj projekta je poboljšanje kvaliteta i obuhvata statističkog izvještavanja za sve nivoe obrazovanja, što podrazumijeva revidiranje statističkih obrazaca za prikupljanje podataka u odnosu na domaće i međunarodne zahtjeve, te unapređenje izvještavanja od strane obrazovnih institucija, čime se daje doprinos u implementaciji glavnih mjera i aktivnosti definisanih za ovaj prioritet. Kao rezultat projekta, revidirani obrasci za visoko obrazovanje će se koristiti za prikupljanje podataka za statistiku visokog obrazovanja od akademske 2022/2023. godine.

U cilju smanjenja opterećenja izvještajnih jedinica i osiguranje boljeg kvaliteta podataka razvijene su web aplikacije za prikupljanje podataka na osnovu upitnika koje popunjavaju VŠU, te su ispitani uslovi za preuzimanje administrativnih baza podataka za one VŠU koje imaju razvijene tehničke kapacitete.

Pokretanjem navedenih aktivnosti, statističke institucije u BiH su i kroz ovaj projekat nastavile da u kontinuitetu rade na implementaciji dva glavna prioriteta za statistiku: Unaprijediti prikupljanje, dostupnost i kvalitet podataka relevantnih za ciljeve politika visokog obrazovanja i Razviti i uspostaviti statističke sisteme kod nadležnih obrazovnih vlasti u entitetima, kantonima i Brčko distriktu BiH, te na VŠU, koji mogu odgovoriti međunarodnim zahtjevima (EUROSTAT-a, EUROSTUDENT-a, EURYDICE, i dr).

Prema Zakonu o statistici BiH, Agencija za statistiku BiH je ovlaštena da podatke, proizvedene od strane entitetskih zavoda, dostavlja EUROSTAT-u, tj. statističkom uredu Evropske unije u zahtijevanom formatu i definisanim rokovima.

UTICAJ PANDEMIJE COVID – 19 NA ORGANIZACIJU I KVALITET VISOKOG OBRAZOVANJA

HEA BiH je uradila analizu uticaja vanrednog stanja izazvanog pandemijom korona virusa (Covid-19) na organizaciju i procese osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH s ciljem da se prikupe informacije o aktivnostima nadležnih obrazovnih vlasti i VŠU u periodu vanrednog stanja i načinima organizacije obrazovnih i upravljačkih procesa. Od ukupno 31 VŠU koje su dostavile informacije, između ostalog su njih 29, odnosno 93,5% ustanova u momentu proglašenja vanrednog stanja/ stanja prirodne nesreće, usvojile akt kojim je regulisan način rada VŠU u periodu pandemije. Ti akti su u 64,5 % slučajeva jasno definisali način rada organizacionih jedinica VŠU, a u 35,5% slučajeva uglavnom definisali njihov način rada. Većina VŠU je nastavno-naučne procese realizovala putem interneta, na daljinu, koristeći različite sisteme i alate, dok se za upravljačke procese koristila kombinacija fizičkog prisustva i internet sastanka, u zavisnosti od trenutnih epidemioloških mjera i preporuka nadležnih institucija. Jedan od zaključaka analize je da je većina visokoškolskih ustanova koje su odgovorile na upitnik prilagodila svoj rad trenutnim uslovima, adekvatno reagovala na pandemiju i prilagodila završetak

akademske godine. Ipak, sve visokoškolske ustanove suočile su se sa određenim izazovima, a pandemija je u određenoj mjeri otežala realizaciju pojedinih aktivnosti.

Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o visokom obrazovanju („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 6/09, 9/13, 13/13, 4/15, 5/18, 4/19, 19/20) omogućeno je studentima VŠU na području Zeničko-dobojskog kantona da u situaciji proglašenja stanja prirodne nesreće ili stanja elementarne nepogode ili pandemije ili ratnog stanja u postupku upisa akademske godine, upišu narednu godinu studija uz bezuslovno prenošenje više od 12 ECTS bodova, odnosno više od dva predmeta, kao i da se pojedini dijelovi ispita mogu obavljati na daljinu, uz primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija.

Agencija za visoko obrazovanje Republike Srpske (u daljem tekstu: AVORS) je početkom 2021. godine objavila tematsku analizu kvaliteta nastave na daljinu na VŠU u RS-u u toku trajanja vanrednih okolnosti izazvanih pandemijom COVID-19. Analiza je obuhvatila 14 akreditovanih VŠU i 146 studijskih programa, pretežno prvog ciklusa studija. Analizirajući ukupne stavove, kako nastavnog osoblja tako i studenata, može se zaključiti da su VŠU relativno brzo i efikasno odgovorile novim zahtjevima u realizaciji nastave na daljinu, posebno kada se uzme u obzir činjenica da su mjere u vezi sa pandemijom propisane od strane nadležnih vlasti u veoma kratkom vremenskom roku. Nastavu je bilo značajno lakše organizovati za studijske programe humanističkih i društvenih nauka, te određenog manjeg dijela tehničkih nauka, dok su na veće izazove i prepreke u realizaciji nastave nailazili studijski programi prirodnih i tehničkih, kao i biomedicinskih nauka, te polja umjetnosti.

Analiza ukazuje na moguću potrebu za intenzivnijim nadzorom i vrednovanjem rada, kao i za primjenom interaktivnih metoda rada kako bi se što veći broj studenata aktivno uključio u rad. Iako su načelno zadovoljni kvalitetom nastavnog procesa tokom vanrednih okolnosti, studenti su ipak ocijenili sa gotovo 70% da preferiraju redovan nastavni proces, te se može zaključiti da oblici nastave na daljinu mogu da se koriste eventualno kao pomoćni mehanizmi u realizaciji nastavnog procesa na VŠU. Ispitanici iz reda akademskog osoblja su takođe prepoznali perspektivu korištenja učenja na daljinu u daljem razvoju sistema visokog obrazovanja prevashodno na drugom i trećem ciklusu studija.

AVORS je neposredno po proglašenju vanrednih okolnosti korigovala akte kojima se definiše metodologija vanjskog vrednovanja u okviru procesa akreditacije, te je predviđeno da se posjete komisija stručnjaka VŠU i studijskim programima, u posebnim okolnostima, mogu obaviti i na daljinu ili kombinovanim modelom gdje dio stručnjaka prisustvuje *online*.

Prema tvrdnji Rektorske konferencije BiH, pandemija COVID-19 očekivano je uticala na rad javnih univerziteta. Nastavni, naučni, istraživački i drugi poslovi su stagnirali, kasni se sa poštivanjem zadatih rokova, sa aplikacijama po započetim i već aktivnim međunarodnim projektima.

Analizom nastave nesporno je da je kvalitet nastave slabiji, pojavljuju se novi problem – nameću se nova očekivanja, traže se benefiti za upis naredne godine bez da se izvrše sve obaveze, a koji su podržane i izmjenom Zakona o visokom obrazovanju u nekim kantonima. To se posebno odnosi na:

1. Slabiji kvalitet nastave odražava se i kroz praktični dio (laboratorijska, klinička nastava, praktične vježbe i sl.) što dovodi do toga da studenti stiču slabije vještine i kompetencije a koje negativnosti su izraženije u vrijeme pandemije.
2. Tehničko-tehnološka rješenja na univerzitetima su preduslov za online nastavu što uključuje ujednačavanje sistema platformi koje se koriste za izvođenje online nastave.

3. Ispitivanje i provjera znanja studenata nakon neadekvatno održane nastave rezultira negativnim posljedicama i nižem nivou stečenih znanja.
4. Naučno-istraživački rad:
 - Istraživači na univerzitetima su kroz objavljene rezultate od matra 2020. godine do jula 2020. godine objavljivali kao i na nivou prošle godine, jer su radili na temelju ranijih istraživanja i dobijenih rezultata. Trenutno nema novih istraživanja, odnosno usporen je proces realizacije projekata, ne može se putovati, izražen je nedostatak novca, što je dovelo do usporavanja aktivnosti, ali je rano donositi zaključke o utjecaju pandemije na naučno-istraživački rad.
 - Naši instituti koji su adekvatno opremljeni tehnički i imaju ljudske resurse nisu uključeni u istraživanja vezano za pandemiju COVID-19, nedostaju finansijska sredstva i podrška države.
 - Efekti ovakvog stanja se osjećaju i trenutno, jer stanje nije zadovoljavajuće a stvarne posljedice za naučno-istraživački rad osjetiće će se kroz 1 do 2. godine.
 - Posljedice sa kojim se susreću javni univerziteti se definitivno svode na organizacione, administrativne, finansijske što otežava završetak započetih projekata i mogućnost otvaranja novih.
 - Rad “pod pritiskom” otvorio je i jedan novi pogled kad je u pitanju digitalizacija, standardizacija digitalizacije, razvijanje platformi za *online* izvođenje nastave a koji treba da zaživi kroz zajednički koncept kad je u pitanju digitalizacija i izazov koji ona predstavlja.

Imajući u vidu organizaciju obrazovnog sektora, koja se zasniva na ustavnom uređenju BiH, u svrhu realizacije predloženih zaključaka koje donosi Vijeće ministara BiH u povodu razmatranja ove informacije, **nije potrebno izdvajanje dodatnih sredstava iz Budžeta institucija BiH i međunarodnih obaveza BiH.**